

УДК 781.5:78.071.1(477)”18”

Кузик В. В.

«ЩЕДРИК» : АНАЛІЗ – STRETТА

У статті йдеться про визначення 5 векторів аналізу «Щедрика» М. Леонтовича: I. Історичний; II. Музичний; III. Вербальний; IV. Нумерологічний; V. Графічний.

Ключові слова: «Щедрик», М. Леонтович, щедрівка, колядка, опрацювання та обробка народної пісні

Незаперечно, «Щедрик» в опрацюванні М. Леонтовича став унікальним явищем світової культури. Він привернув увагу мільйонів, з-поміж яких були й музиканти, фольклористи, філологи, філософи та теологи. Первісний архетип із серії так званих «Народних примітивів» – мотив з 4-х звуків у межах півторатону, – з прадавніх часів сприймався нашими пращурами, ще язичниками, мов магічна формула, що заворожувала, гіпнотизувала людину. Головним психологічним фактором дії цієї «магії» була безперервність повторюваності мотиву – *ostinato-stabilitas*. Навіть сила слова (*werbe*) поступилася перед музично-психологічним началом. Це явище, переконана, привернуло увагу такого геніального МАГА від музики як М. Леонтович, коли він обирав зразки для свого композиторського шкідку.

Вивчення нотного тексту «Щедрика» дозволило вирізнити 5 векторів аналізу (без сумніву, при достатній прискіпливості їх може бути більше). А саме: I. Історичний; II. Музичний; III. Вербальний; IV. Нумерологічний; V. Графічний. Так як у підзаголовок взято термін «*stretta*» – тобто «стисло», – спробую конспективно викласти думки.

I. Історичний вектор. На рукописі «Щедрика», надісланого О. Кошицю, стоїть дата 18 серпня 1916 р. Я. Юрмас (Юрій Масютин) зазначив, що текст взято з ч. IV збірки Поліщука-Остаповича 1913 р. – № 23, с. 18. Проте, за згадкою Б. Яворського, поліфонічні вправи з мотивом-*ostinato* «Щедрик» розпочалися ще 1910 р. Логічно припустити, що М. Леонтович обрав фольклорний зразок, знайомий з дитинства, який побутував на Поділлі (можливо, й сам змалку защедрював не одну цукерку). У Поліщука-Остаповича він взяв тільки слова, записані збирачем на Волині в м. Краснопіль Житомирського повіту. (Що ж, музиканти завжди гірше запам'ятовували слова, аніж наспів). Знайомство з надрукованим текстом дало простір митцю для більш широкого розгортання музичного матеріалу, а, можливо, й зміни первісної поліфонічної концепції будови на синтетичну – з уведенням гармонічно-гомофонних прийомів. Як бачимо, процес опрацювання «Щедрика» продовжувався 6 років. Недаремно! Феноменальний успіх у Києві в Різдвяних концертах студентського хору під орудою О. Кошиця в 1916 р. (тобто за новим стилем 7 січня 1917 р.) став для «Щедрика» першим щаблем сходження до світової слави.

II. Музичний вектор. Головне зерно твору – 4-х звучний мотив. Він повторюється *ostinato* з проведенням у всіх партіях 68 разів! Ці зерна – ніби блискотливі перлинки, розсіпані у просторі, з яких плететься барвіста звукова силянка-гердан. М. Леонтович вдається до використання розмаїтих технік композиторського письма, не порушуючи однак святого принципу *Perpetuum mobile* – *ostinato*. Які ж це прийоми?

1. Нанизування «зерен-перлинок» на «нитку»-лінію (5–12 тт.: «Вийди, вийди, господарю...»). Митець творить протискладання до теми низхідного лінійного плану (за натуральним мінором).
2. Рефлексії – «віддзеркалення» цих зерен у верхнетерцевій вторі. Цей прийом часто зустрічаємо і в народному співі (особливо північно-західних регіонів), і в сакральному, зокрема, він є характерною прикметою Київського церковного розспіву (13–16 тт. і останній 68 тт.: «Там овечки покотились...», «ластівочка»).
3. Пом'якшення гармонічного «поля» твору. Чуємо плагальні заключні кадансування: S–T. Замість вживання функцій у основному вигляді, що фіксують дещо «тяжуваті» для слуху

- басові основи, М. Леонтович використовує більш ніжну VI ступінь – і як основу власне тризвуку VI, і як терцію S_6 (ті ж 13–16 тт.: «Там овечки покотились...»).
4. Бурдон. Перед кульмінацією композитор ефектно використовує прийом «бурдонної педалі» в басів, що активно нагнітає загальну атмосферу звучання (17–20 тт.: «В тебе товар весь хороший...»).
  5. Жанрова характерність. Кульмінація на f вирізняється тим, що малюнок й ритміка сопранової партії своїми абрисами нагадують мелодику українських народних козачків (цілий ряд дослідників вказували на скерцозну природу кульмінації). У цьому періоді (куплеті), здається, з найбільшою силою виявилася національна природа генія Майстра (21–24 тт.: $||$: «В тебе товар весь хороший...»).
  6. Утвердження логічного балансу звукових ліній. Це відбувається у зоні відходу після кульмінації, затухання динаміки. Спостерігаємо своєрідну «поліровку» полотна після штрихово акцентованої фрази. Для того М. Леонтович використовує *legato* не проведення верхнього тетраходу мелодичного мінору (25–28 тт.: «В тебе жінка...»). По суті, це друге висхідне лінеарне протискладання, органічно пов'язане з першим (5–12 тт.). Стає очевидно, наскільки «грамотно» з позицій музичних премудроців було введено друге протискладання: якщо вгору мелодичний мінор, то вниз за всіма правилами – натуральний. Весь авторський «ребус» у тому, що від початку твору ми чули низхідний тетраход натурального мінору, який – це ми розуміємо тільки тепер (!), – композитор використовує не як спеціально обраний лад всієї композиції, а як «відповідь» на висхідний тетраход мелодичного мінору.

III. Вербальний вектор. На сьогодні утвердилося три варіанти тексту «Щедрика» (ще у 1920-ті роки за кордоном були спроби зробити переклади української щедрівки французькою, англійською, але вони ненадовго прижилися в культурному обігу). І з кожним з них пов'язана окрема інформація. Можливо, філологи й фольклористи зможуть докладно проаналізувати їх природу, я ж окреслю лише окремі позиції.

1. Текстова першоджерело пов'язано з дохристиянською добою, коли новий рік починався ранньої весни – з поверненням в Україну ластівок. Прикметно, композитор подає слова «щедрик», «щедрівочка» тільки в тематичному проведенні й ні разу не бере їх до фактурної розробки. Вони, насправді, мають настільки «ароматну» силу вербального звучання, що використані в інших шарах могли б «замутити» загальний колорит. Цікаво, в куплеті з висхідним *legato* (25–28 тт.) для сопрано він взяв слова «В тебе жінка хороша», хоча до вибору було ще два варіанти: *a*) «Хоч не гроші» *b*) «то полова». Ніби й деталь – але показова!

2. Другий текстовий варіант – «Ой на річці, на Ордані». Його записано добрим знайомцем М. Леонтовича, вчителем співу з Тульчина Ф. Лотоцьким у с. Паланка Гайсинського повіту на Поділлі в грудні 1916 р. Поширення цієї текстової версії в середовищі подільської інтелігенції, священництва, селян засвідчило жанрову метаморфозу твору, а саме – переведення його зі щедрівок до колядок, пов'язаних з темою народження Христа. Інша географія, інша пора року. Цю текстову версію вже у наш час – від 1980-х років вперше представив з хором «Відродження» відомий хормейстер і науковець М. Юрченко, після чого його підхопили хори «Київ», «Хрещатик», «Пектораль», ансамблі «Фавор», «Аніма» та багато інших колективів. При виконанні цього тексту повністю зберігається агогіка, темпо-ритміка та динаміка, властиві співу власне «Щедрика».

3. Після тріумфальної ходи світами разом з капелою О. Кошиця (то окрема й довга оповідь!) наш «Щедрик» отримав англомовну версію тексту. Ні, це не переклад з української, а цілком оригінальний вірш, відповідний жанру колядок, і співалося в ньому про різдвяні дзвони: «Hark how the balls» / «Виразно чути дзвіночки». Його в 1930-ті рр. склав диригент-хормейстер, вчитель музики Пітер Вільховський (прізвище красномовно свідчить про етнічне походження автора слів), а надруковано вперше слова з музикою в США в 1936 р. фірмою «Carl Fisher, Inc.» під назвою «Carol of the Balls» – «Колядка дзвіночків». При виконанні цього тексту помітно змінюється акцентуація складів та агогіка. Адже кінцеве у ключовій фразі (зерні) «balls» потребує явного наголосу. Натомість спів слів «ластівочка» чи «Ордані» передбачає затухання

звучності останнього складу, а іноді його в кодї – на зразок народного співу – просто знімають («лас-ті-воч...»). Таке аж ніяк не допустимо з односкладовим іменником «balls». То ж, думається, український «Щедрик» в англomовній версії звучить дещо «hard» – жорстокіше й дійовіше.

IV. Нумерологічний вектор. Означений аспект аналізу народився під впливом загальної знаної «Гри в бісер» Г. Гессе. Просто було цікаво – порахувати й подивитися, що з того вийде? Напрочуд коротко:

68 разів повторено «зерно» + 4 рази показано його з верхнетерцевим віддзеркаленням + 1 раз у кодї = 73, що при перерахуванні $7 + 3 = 10$; цифра 0 не враховується, залишається цифра 1 = символ «Deus», «Бог».

V. Графічний вектор. Імпульсом для нього стали дослідження у сфері синтезу мистецтв, зокрема, світломузика, якою в 1919–1920 роках переймався М. Леонтович. Сьогодні експериментальні пошуки в цій галузі вийшли на рівень створення художніх картин за нотними текстами Саме так! І відповідно кожної ноти – її висоти-кольору й тривалості вимальовуються образотворчі полотна.

Відомо, що твори М. Леонтовича ряд дослідників і поетів називають «діамантом, ограненим рукою Генія». Я маю скромніші статки до порівняння, але не менш цінні за значимістю – це українські вишивки й силянки-гердани, які вправно мережать золоті руки наших майстрів. То ж мені, як людині закоханій у вишивку й силянку, забажалося поглянути на Леонтовичевого «Щедрика» з образотворчих позицій. І диво – «Щедрик» постав переді мною в абрисах ніжної квітки, де яскраво виокремилася 6 елементів: 1. «зерно» (але двояко: у прямому виді та терцевій рефлексії); 2. лінарне «стебло»; 3. листячко із «зубчиками»; 4. хвилясті «трави-ковили»; 5. ґрунт – бурдон; 6. бутон квітки. Можливо збагатити малюнок квітки наслоєнням всіх 68 мотивів-пелюсток. Але це краще зробити у техніці 3–D. Ця квітка раптово сама проросла в моїй уяві. Як людина містичного складу вірю, той графічний образ нав'яв мені Микола Дмитрович, за що безмежно вдячна йому!

На завершення дозволю висловити думку: в зв'язку з тим, що нині за програмою ЮНЕСКО заносяться у реєстр всі вагомні культурні явища, закликаю звернутися до цього високошановного органу з пропозицією про визнання «Щедрика» М. Леонтовича духовним надбанням людства.

Список використаних джерел

1. Микола Леонтович. Хорові твори / Ред.-упоряд. Кузик В. – К., 2005. – С. 342.
2. Рекомендую познайомитися зі ст.: Горюхіна Н. Гармонія в обробках народних пісень М. Д. Леонтовича // Українська радянська музика. – К., 1962. – Вип. 2.
3. «Щедрик» М. Леонтовича вперше надруковано 1918 р. у збірці «З народної пісні». Того року за універсалом гетьмана І. Скоропадського інтенсивно стала впроваджуватися україномовна культура, наука й освіта.
4. Більш докладно див.: Карась Г. Феномен «Щедрика» в обробці Миколи Леонтовича у світовому комунікаційному просторі ХХ ст. // Педагогічна освіта: теорія і практика. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 12. – С. 343–347.
5. Микола Леонтович. Хорові твори / Ред.-упоряд. Кузик В. – К., 2005. – С. 367.
6. Про це йдеться у документальному телефільмі «Щедрик» (реж. М. Стогній, сценарист В. Кочур). – УТБ, 2011.
7. Особливо такий характер помітно в зарубіжних інструментальних транскрипціях.
8. Зокрема, дослідник із Санкт-Петербургу В. Афанасьєв (скрипаль і художник) написав полотна за скрипковою «Чаконою» Й. С. Баха та «Ave, Maria» Ф. Шуберта (соло з камерним оркестром), де, якщо спроектувати їх через комп'ютер на монітор, курсором можливо простежити кожну ноту.

In the article wrote about 5 analyst vectors of "Shchedryk" by M. Leontovich: I. Historical; II. Musical; III. Wordily; IV. Numerological; V. Graphical.

Key words: "Shchedryk", M. Leontovich, shchedriwka, calend-carol, treatment of folk song.